

ЗНАЧАЈ КОМУНИКАЦИЈЕ И КОМУНИКАЦИЈСКЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ ВАСПИТАЧА ЗА УСПЕШАН ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНИ РАД СА ДЕЦОМ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

Резиме: У раду се разматрају најбитнија обележја комуникационог процеса, тј. шта је то што омогућава да васпитач комуницира са васпитаником на успешан начин. Резултат успешног рада васпитача зависи од његове комуникацијске компетентности и комуникације са васпитаником као јединком и са свим васпитаницима као групом. У раду је пажња усмерена на варијабле комуникацијске компетентности васпитача, које су важне за интеракцију васпитач - васпитаник. У питању су две групе индивидуално одређених варијабли, когнитивне и интеракцијске кроз које се артикулише степен комуникацијске компетентности васпитача у комуникацији са васпитаницима.

Кључне речи: комуникација, комуникацијска компетентност, васпитач, васпитаник.

Увод

Комуниција као једна од најсложенијих активности у људском друштву, представља једну од основних људских потреба. Без комуникације би био угрожен опстанак људског бића односно без ње све што постоји у људском искуству престало би да постоји. Она је услов за социјализацију детета, али је истовремено и резултат социјализације (Вилотијевић, 1999). Дакле, комуникација представља непоходан улов настанка, развоја и одржавања човека. Према Брајши, „човек је „дете разговора“, резултат разговора од зачећа до смрти“ (Брајша, 1994:12). То значи да се о њему разговара и пре зачећа. Дакле, у разговору својих родитеља он је планиран. Ако све то посматрамо са педагошког аспекта, односно аспекта васпитања и образовања, можемо закључити да дете наставља свој развој, при чему главну улогу има комуникација, односно разговор између њега и васпитача, и између васпитаника међусобно. Преко комуникације-разговора предшколска установа, после породице, даје велики допринос у формирању будућег понашања и живота детета. Комуникација и односи унутар породице, предшколске институције и школе стварају основу будућег понашања деце и омладине.

Комуникација је директно повезан са развојем личности детета и његовог идентитета. Успешан развој личности детета подразумева јасну диференцираност његовог понашања, самосталност његовог мишљења, слободно и активно комуницирање и излагање ставова. У комуникацији између васпитача и васпитаника, мора бити довољно простора да васпитаник изрази своје мишљење, да се поштују и слушају његова искуства, довољно простора за слободну комуникацију. Само таква комуникација омогућава нам да прихватимо и развијемо његову индивидуалност, његов стил и начин комуницирања, стил живота и понашања. Овакву личност можемо сматрати развијеном, а њене карактеристике формиране у процесу комуникације су: самосталност, одлучност и активност. За формирање идентитета комуникација се сматра једним од основних инструмената. Идентитет се одређује као доживљај сталности битних карактеристика властите личности - свест о себи, процес који омогућава интеграцију опажања, осећања и мисли о властитој личности (Pedagoška enciklopedija, 1988).

Посебан значај у формирању идентитета имају особе из најближе околине, али и систем социјалних вредности заједнице у којој појединац живи. При формирању идентитета васпитаника као социјалног бића, разговор или прецизније речено интерперсонална комуникација, заузимају значајно место. После породице, предшколска институција и школа су места где се врши највећи утицај на формирање идентитета. Научни налази о значају интеракције и комуникације с другим људима за развој личности имају своје значајне импликације у области васпитања и образовања. Когнитивни и сваки други развој васпитаника могуће је унапредити само уколико васпитаници имају прилику да буду у стварној интеракцији и комуникацији са васпитачима и другом децом – вршњацима и уколико се подстиче њихова активност у односу на објекте из спољашње средине.

Комуникацијска компетентност васпитача

Предшколска установа омогућава детету сусрет са васпитачем, који је предусретљив, осетљив на дечије потребе и увек спреман да им узврати позитивне емоције, да сарађује са њима, подстиче их, подржава и усмерава у свему што доприноси њиховом развоју. Улога васпитача је да дете охрабри да ступи у интеракцију са другима која је неопходна да би дете комуницирало. „Од личности васпитача највише зависи спонтаност и прилагодљивост ритму живота као и читава атмосфера у дечјем вртићу“ (Kamenov, 2006:50).

Заправо, комуникацијска компетентност васпитача се манифестује у интеракцији са децом и кроз организацију различитих говорно-језичких ситуација, у којима деца стичу нова знања, вештине, навике и развијају способности. Успешан васпитно-образовни рад са децом предшколског узраста

и квалитет комуникације у групи зависи од комуникацијске компетентности васпитача.

Комуникацијска компетентност васпитача на листи професионалних компетенција које би требало да поседује савремени васпитач заузима веома високо место. У том смислу предмет овог рада може се формулисати следећим питањем: Шта чини комуникацијску компетентност васпитача, односно које су то варијабле кроз које се артикулише степен комуникацијске компетентности васпитача а битне за интеракцију васпитач - васпитаник, дакле, за педагошки комуникациони чин?

„Комуникацијска компетенција“ представља израз који се састоји од две речи које значе „компетенција за комуницирање“.

На основу лексичко-семантичке анализе утврђено је да је темељна реч у синтагми „комуникацијска компетенција“ реч „компетенција“. Термин *компетенција* у нашу педагогију уведен је из енглеског језика (eng. competences) и користи се у више значења без прецизних појмовних одређења. У речничко-енциклопедијској педагошкој литератури скоро да и нема појмовног одређења компетенција. У српском језику користе се два термина која су паралелно у употреби: компетентност и компетенције. И поред терминолошке сличности они се не могу користити као синоними. Компетенција представља шири појам од компетентности. Реч *компетентност* потиче од латинске речи *competens*, што значи „надлежан, меродаван, формално или стварно оспособљен, способан за неки посао“, а *компетенција* потиче од латинске речи *competentia*, што значи „надлежност, меродавност, способност такмичење са више лица за неко место“ (Orlović, 1999). Дакле, компетенцијом се означава целокупност ангажовања да би се остварио циљ, док компетентност означава формирану оспособљеност да се постављени циљ реализује (Радојевић, 2015).

Када је у питању комуникацијска компетентност, може се рећи да она данас заузима значајно место у пољу истраживања карактеристика функционисања људи у социјалном контексту. Комуникацијске компетенције представљају ужи појам од социјалних компетенција и налазе се у самом центру социјалних компетенција. У литератури често наилазимо на поистовећивање социјалне и комуникацијске компетенције или на назив социјално-комуникацијске компетенције. „Преклапање социјалне и комуникацијске компетенције проистиче из чињенице да је језичка комуникација потпомогнута невербалним знацима најприсутније социјалне интеракције. Поље интерперсоналних односа саздано је од симболичке размене, па зато комуникациона компетентност и представља централни и највише изучаван аспект социјалне компетентност“ (Златић, Бјекић, 2007:127).

Према Хавелки, комуникацијска компетентност је, такође, ужи појам од појма интеракцијска компетентност који представља „склоп већег броја различитих компетенцијских и динамичких диспозиција – на пример: знања, интелектуалне способности, социјална интелигенција, комуникацијска способност, језичка компетентност, интересовања, ставови, вредности...” (Хавелка, 1994).

На основу теоријско-научне анализа може се извести закључак да комуникацијска компетентност представља сложен систем међусобно повезаних знања, навика, вештина, способности. У литератури наилазимо на различита одређења и дефиниције комуникацијске компетентности. Преглед неких дефиниција дао је Паркс: способност појединца да демонстрира знања о адекватном комуникационом понашању у датој ситуацији (Larson, Backlund, Redmond, & Barbour, 1978); способност да се формулишу и постигну циљеви, да се успоставља сарадња са другима; да се буде независан; способан да се адекватно прилагоди ситуационим и срединским променама (Bochner, & Kelly, 1981) (Parks, 1994, p. 593). Неки од аутора (Spitzberg & Cupach, 1989; Trenholm & Jensen, 2000; Reardon, 1998) указује да се комуникацијска компетентност васпитача схвата као способност да добро комуницира са другима, односно, да комуницира на ефикасан и одговарајући начин и да своје понашање примери ситуацији и оствари своје индивидуалне и релацијске циљеве. То значи оспособљеност појединца да уз остваривање својих властитих циљева истовремено настоји да остали учесници интеракције постигну одређену меру свог задовољства. У интеракцији са људима важнија ствар од остваривања властитих циљева јесте успостављање и одржавање односа (Reardon, 1998).

Узимајући у обзир претходно изнет став да је комуникацијска компетентност скуп варијабли које се могу учењем развијати и унапређивати, Реардон (Reardon, 1998), истиче да су у питању две групе индивидуално одређених варијабли кроз које се артикулише степен комуникацијске компетентности појединца: когнитивне и интеракцијске. У прву групу спадају: емпатија, сагледавање социјалне интеракције из перспективе комуникационог партнера, когнитивна комплексност, заузимање положаја у комуникацији, осетљивост за стандарде односа, познавање ситуације, самопраћење; а у другу: управљање интеракцијом, слушање, укљученост у интеракцију, флексибилност, друштвени стил и страх од комуникације (Reardon, 1998). Значај и важност сваке од наведених варијабли, зависе од ситуације у којој се примењују. На пример: емпатија као когнитивна варијабла комуникацијске компетенције није увек неопходна у остваривању постављених циљева, она може понекад и сметати. Овде ће бити размотрене оне когнитивне варијабле комуникацијске компетентности васпитача које су битне за интеракцију са васпитаницима.

Најзначајнија од њих је свакако *емпатија*, која се односи на осетљивост за мишљење и осећаје других особа. Сваки комуникацијски компетентан васпитач који жели да успешно комуницира мора бити оспособљен да препозна, разуме туђе емоције и да се саосећа са васпитаницима комуникације. Емпатија комуникацијској компетентности даје један сасвим нов квалитет. Емпатија представља „стање уживљавања у туђа ментална стања, способност да се путем неке врсте идентификације уживи у туђа психичка стања да би се упознала“ (Педагошки речник, 1967:295). Братанић, наводи становиште да емпатију треба разумети са два аспекта: „са когнитивно-интелектуалног аспекта као способност посматрања комуникационог партнера са његове тачке гледишта и као способност уживљавања у улогу комуникационог партнера у одређеној социјалној ситуацији, и са афективно-емоционалног аспекта, као разумевање осећања другог и спремност да се саучествује у тим осећањима у току комуницирања“ (Bratanić, 1990:63). Комуникација у васпитној групи се може реализовати без емпатије, али уз емпатију она ће бити успешнија. Можемо говорити о емпатијској комуникацији у оквиру које васпитач емпатијски комуницира са васпитаницима и којима није циљ да комуникацију учини успешном, већ да саме васпитанике оспособи за емпатијско комуницирање. Емпатичност код васпитаника се може развијати уколико и сам васпитач користи сопствене емпатичке вештине и подстиче интеракцију која се заснива на емпатичности. Према Хофману, емпатија као вештина комуникацијске компетентности се код деце развија од прве године живота и он је развојне нивое емпатије поделио на:

- глобалну емпатију која се јавља првој години живота када деца нису у стању да разликују себе од других, па се често понашају као да се оно што се дешава другима дешава њима;

- егоцентрична емпатија јавља се после прве године живота када дете разликује себе од других и осећа бол друге особе, али је свесно да тај бол доживљава друга особа а не оно само;

- емпатија за осећање других, према Хофману, јавља се после треће године. Дете је сада способно да себе стави на место друге особе;

- емпатија за животне услове представља највећи ниво развоја емпатије према Хофману. То је способност појединца да осети непријатност, ако зна да се та особа налази у лошим животним условима (Hoffman, 1978).

Сагледавање образовно-васпитног рада из социјалне перспективе васпитаника је наставак емпатијског поступања васпитача. Улажење у социјални амбијент васпитаника, омогућава му да васпитно-образовни рад и себе види његовим очима и одреди стратегију у даљем педагошком деловању, а у складу са потребама и могућностима васпитаника.

У којој мери васпитач може да изађе у сусрет поменутиим захтевима комуникацијске компетентности зависи и од његове *КОГНИТИВНЕ КОМПЛЕКСНОСТИ*, која се тиче „броја и врсте појмова и шема којима неко располаже ради интерпретације различитих аспеката своје околине (Reardon, 1987:45-46). Васпитач који је когнитивно комплексан, способен је да процењује васпитанике и ситуације са већег броја аспеката и да прилагођава комуникацијска понашања васпитаницима и ситуацијама.

Заузимање положаја у комуникацији захтева способност васпитача да сагледа ситуације са становишта васпитаника, да уочи које опције, потезе ће одабрати васпитаници у свом властитом деловању. Такво предвиђање омогућује комуникацијско компетентном васпитачу да реагује на примерен и успешан начин.

Познавање ситуације васпитачу омогућава постављање правила према којима ће се васпитаници комуникације руководити. Комуникацијски компетентан васпитач служи се својим утисцима о типу ситуације, да би на тој основи боље схватио понашање васпитаника и одабрао своје.

Самопраћење је варијабла комуникацијске компетентности васпитача која му омогућава да прати властиту комуникацију и на тој основи, своје стратегије прилагођава реакцијама васпитаника. Тако у ситуацијама када износи одређене садржаје, може мењати свој стил излагања или пак испричати неку шалу када осети да га васпитаници не слушају.

Интеракцијске варијабле комуникацијске компетентности логичан су наставак когнитивних варијабли. Овде ће бити размотрене оне интеракцијске варијабле које су битне за интеракцију васпитач - васпитаник.

Интеракцијска укљученост подразумева способност васпитача да се укључи у интеракцију са васпитаницима. „Јако укључени људи обично повезују своја осећања мисли и искуства са текућом интеракцијом у којој учествују. Њихова свест истовремено је усмерена према себи, другима и теми конверзације као стварности у настајању. С друге стране, слабо укључени људи остају психолошки удаљени од текуће интеракције. Такви изгледају забављени сопственим мислима и циљевима, растресени, несигурни, па и искључени из непосредног друштвеног контекста. Говор им је магловит, двозначан, недоследан, или показује несхватање. Такође, слабо се сећају детаља конверзације. Уопште то су слабије компетентни људи у својим интеракцијама са другима“ (Cegela и сарадници, према: Reardon, 1987:49).

Управљање интеракцијом је наредна интеракцијска претпоставка комуникацијске компетентности васпитаника. Осим што мора бити укључен у интеракцију са васпитаницима, васпитач мора знати и њоме управљати због остваривања постављених циљева.

Флексибилност понашања или адаптивност је, такође, интеракцијска претпоставка комуникацијске компетентности васпитача и подразумева мењање и прилагођавање сопственог понашања васпитаницима и ситуацијама ради остваривања постављеног циља.

Комуникациона компетентност подразумева развијену вештину *слушања*. Да би се комуникација у васпитној групи могла пратити и прилагођавати потребама васпитаника, они се морају слушати. Зато су неопходни свесни напори васпитача да би се суздржали од прекидања васпитаника, или пак да му мисли, за време његовог излагања, не одлутају. Способност слушања се развија вежбањем. Успех комуникације у васпитно-образовном раду зависи од способности слушања васпитача и васпитаника. „Активно слушање је основни фактор који утиче на позитивну промену атмосфере у учионици испуњавајући је топлином, разумевањем, сигурношћу и напретком где изрека „Подучавање је врста љубави“ постаје стварност“ (Гордон, 1998:91).

Стил означава начин комуницирања, начин како се нешто каже, а не садржај. Према Нортону (1983), „стил представља образац који појединац примењује у интеракцији“ (Reardon, 1998: 86). Стил који ће се применити у некој интеракцији утиче на исход интеракције. У литератури наилазимо на четири својства стила: доминација, пажљивост, особине језика и самоткривање.

Доминантност представља понашање које васпитач примењује у намери да би контролисао васпитанике. Уколико васпитаници прихвате такво понашање и њему се подреде, онда долази до стварне доминације. *Пажљивост* као варијабла стила, састоји се у жељи васпитача да васпитаницима покаже да је усмерен на оно што они говори и да их жели разумети. Значајну улогу у томе има и слушање. Следећи аспект стила који утиче на успех комуникације јесте како се васпитач *служе језиком*. Начин употребе језика значајан је за комуникацију зато што се под његовим утицајем стварају утисци о саговорнику. Данас култура говора јесте предуслов да неко постане компетентан васпитач. Истицањем говорне културе васпитача никако се не потцењује његова стручна и психолошко-методичка оспособљеност. Од васпитача се очекује узоран говор. То подразумева да говор буде осмишљен, сврсиходан, јасан, правилан и гласан. Говорне мане су непожељне у овој професији. Васпитач са сиромашним фондом речи или који се изражава у неком популарном „жаргону“, с говорном маном може васпитаницима бити лош пример за усвајање говора. Васпитач треба да развија и негује своју говорну културу, јер је она значајан елеменат комуникације са васпитаницима. Изграђена говорна култура васпитача омогућава да он буде добар извор информација и добар пример усвајања правилног говора.

Морамо рећи да брзина дететовог комуникацијског развоја не зависи само од његових сазнајних способности, већ од језичке праксе оних са којима је дете у контакту (родитељи, васпитачи). Деца чији су конверзацијски развитац подстицали родитељи, васпитач полазак у школу дочекаће много спремније, располажући вештинама које ће им омогућити да се могу лакше укључити у школску говорну комуникацију. Последњи аспект стила је *самооткривање*. Самооткривање је кад васпитач својим информацијама може подстакнути васпитанике да са њим подели неку информацију о самом себи.

Закључак

Успешан васпитно-образовни рад са децом предшколског узрста и квалитет комуникације у групи зависи од комуникацијске компетентности васпитача.

Комуникацијска компетентност васпитача на листи професионалних компетенција које би требало да поседује савремени васпитач заузима веома високо место. Комуникацијска компетентност васпитача по својој природи је вишедимензионална, повезана са другим компетенцијама и аспектима развоја личности. Међутим, има пуног оправдања да се ова компетенција разматра и у контексту њене улоге у развијању личности васпитаника и посебно у развијању комуникационих компетенција васпитаника.

Заправо, комуникацијска компетентност васпитача се манифестује у интеракцији са децом и кроз организацију различитих говорно језичких ситуација, у којима деца стичу нова знања, вештине, навике и развијају способности.

Литература

- Brajša, P. (1994). *Pedagoška komunikologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bratanić, M. (1990). *Mikropedagogija – interakcijsko-komunikacijski aspekt odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Вилотијевић, М. (1999). *Дидактика 1*. Београд: Нучна књига.
- Гордон, Т. (1998). *Умеће родитељства*. Београд: Креативни центар.
- Златић, Л. и Бјекић, Д. (2007). *Историјски осврт на теоријске и практичне оквире развоја комуникационе компетентности наставника*. Зборник радова: Образовање и усавршавање наставника – историјски аспект, Ужице: Учитељски факултет, 117-134.
- Kamenov, E. (2006). *Predškolska pedagogija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Orlović, V. (1999). *Образовањем до социјалног успеха*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Parks, R.M. (1994). *Communication Competence and Interpersonal Control* u: Knapp, M.L., Miller, G. R.(ed): *Handbook of Interpersonal Communication*, London, New Delhi: Sage Publications, 589-621.

- *Педагошки речник* (1967). Институт за педагошка истраживања, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- *Pedagoška enciklopedija* (1989). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Радојевић, Т. (2015). *Педагошки аспекти развијања комуникационих компетенција ученика у основној школи*. Докторска дисертација. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Reardon, K. K. (1998). *Interpersonalna komunikacija*. Zagreb: Alinea.
- Spitzberg, B.H.&Cupach, W.R. (1989). *Handbook of interpersonal competence research*. NewYork: Springer-Verlag.
- Trenholm, S. & Jensen. A. (2000). *Interpersonal communication*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Хавелка, Н. (1994). *Социјална перцепција*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Hoffman, M.L. (1987). *The contribution of empathy to justice and moral judgment*. N. Eisenberg, J. Strayer (Eds.), *Empathy and its development (47-80)*. New York: Cambridge University Press.

Tatjana S. Radojević

Zvezdan Arsić

Tatjana P. Kompirović

THE SIGNIFICANCE OF COMMUNICATION AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF TEACHERS FOR SUCCESSFUL EDUCATIONAL WORK WITH PRE-SCHOOL AGE CHILDREN

Summary: This paper considers the most significant characteristics of the process of communication i.e. what enables successful communication of a teacher and a student. The result of the teacher's successful work depends on his/her communicative competence and the communication with a student as an individual as well as with all students as a group. In this paper, the focus is on the variables of the teacher's communicative competence, which are significant for the interaction teacher-student. Two groups of individually determined variables are considered, cognitive and interactive ones, through which the level of teacher's communicative competence in communication with students is articulated.

Key words: communication, communicative competence, teacher, student.